

ילמד ענוים דרכו - שנה ג

כל מקרי האדם במשפט? [חלק א]

הרב רן כלילי

דרך השם ב,ג

חילקה החכמה העליונה את מיני הניסיון האלה בין אישי מין האנושי, כמו שגזרה בעומק עצתה היותו ראוי ונאות. ונמצא לכל איש ואיש מבני האדם **חלק** מיוחד בניסיון ובמלחמת היצר, והוא פקודתו ומשאו בעולם הזה וצריך לעמוד בו כפי מה שהוא. **וידונו מעשיו במידת דינו יתברך, כפי המשא אשר ניתן לו באמת בכל בחינותיו בתכלית הדקדוק...** וממה שיושקף בדינו של איש מהאישים, הוא מדרגתו ומצבו במה שקדמו לו - דהיינו האבות, ובמה שיתאחרו לו - דהיינו הבנים, ומה שעמו - דהיינו בני הדור או בני העיר או בני החברה. ואחר כל ההשקפות האלה, **יוגזר עליו החלק בעבודה ובניסיון שזכרנו למעלה**, ויותן לו המשא לעבוד לפניו יתברך.

[ואולם הינך רואה, שזהו **רק בעניין הדין של העולם הזה**, והוא מה שאמרתי ש"יוגזר עליו החלק בעבודה", דהיינו באיזה מצב ימצא בעולם הזה. שכפי אותו המצב - כך יהיה המשא שעליו. אך **לעולם הבא אין אדם נידון אלא לפי מעשיו**, כפי המצב שהיה בו. והוא מ"ש הנביא: "בן לא ימות בעוון האב"].

דרך השם חלק ב, פרק ח

ממה שיבחנו מאוד בהשגחתו יתברך, הוא היות **יסוד** כל סדרי ההשגחה ודרכיה - **יושר המשפט וקו הדין**. וכעניין שנאמר: "שבט מישור שבט מלכותך", וכתוב: "מלך במשפט יעמיד ארץ". ואמנם ידענו באמת, שאין חפצו של הקב"ה אלא **להטיב**, והנה הוא אוהב את ברואיו כאב האוהב את בנו, אלא **שמטעם האהבה עצמה ראוי שייסר האב את בנו להטיבו באחריתו**, וכעניין שנאמר: "כי כאשר ייסר איש את בנו, ה' - לוהיך מייסרך". ונמצא, **שהמשפט והדין עצמו ממקור האהבה הוא נובע**, ואין מוסרו של הקב"ה מכת אויב ומתנקם, אלא מוסר אב הרוצה בטובת בנו וכמ"ש. ואולם משורש זה נולדים שני עניינים:

האחד - שהמוסר עצמו יהיה **ממותק** ולא קשה ואכזרי, כי האהבה עצמה תמזוג את הדין ברחמים. **והשני** - שלפעמים כשהשעה צריכה לכך **יעבור האדון ב"ה על שורת הדין לגמרי וינהג ברחמים**, וכעניין שנאמר: "וחנותי את אשר אחון וריחמתי את אשר ארחם".

והנה בהיות שרצה הקב"ה בבחירת האדם במעשיו (כמש"כ בחלק א פרק ב בעניין תכלית הבריאה), וביושר משפט הגמול, לשלם לאיש כמעשהו - הנה כביכול משעבד הוא את הנהגתו למעשה האדם, שלא ייטיב לו ולא ירע לו

דף מקורות

אלא **כפי מעשיו**. אך באמת הנה האדון ב"ה **אינו משועבד** לשום חוק ואינו צריך לזולתו ולא מתפעל משום דבר.¹ ועל כן **כשירצה להשתמש מרוממותו - הנה יפעל וינהג כפי רצונו בלי הכרח או עיכוב כלל**. ואולם ל"הנהגת המשפט" - ינהג כפי השיעבוד שזכרנו. אך כשתגזור חכמתו היות נאות העברה על שורת הדיון, הנה ישתמש מ"רוממותו ויחוד שליטתו".

נמצאו כאן שני מיני השגחה: "השגחת השכר ועונש", ו"השגחת השליטה והיחוד". ובשני הדרכים משגיח כבודו יתברך תמיד על ברואיו. כי הנה הוא משגיח בהשגחת המשפט - לשפוט תמיד את כל המעשה. ומשגיח בהשגחת השליטה - לקיים בכוחו ויכולתו את הבריאה, ולא תחרב ברוע מעללי בני האדם.

ברכות ז:

אמר רבי יוחנן משום רבי שמעון בן יוחי: מותר להתגרות ברשעים בעולם הזה... והאמר רבי יצחק: **אם ראינו רשע שהשעה משחקת לו אל תתגרה בו**, שנאמר: "יחילו דרכיו בכל עת". ולא עוד אלא שזוכה בדיון, שנאמר: "מרום משפטיך מנגדו", ולא עוד אלא שרואה בצריו, שנאמר: "כל צורריו יפיוח בהם"! לא קשיא: הא במילי דידיה (לא יתגרה), הא במילי דשמיא. ואיבעית אימא: הא והא במילי דשמיא,² ולא קשיא: הא ברשע שהשעה משחקת לו (לא יתגרה), הא ברשע שאין השעה משחקת לו. ואיבעית אימא: הא והא ברשע שהשעה משחקת לו, ולא קשיא, הא בצדיק גמור, הא בצדיק שאינו גמור (לא יתגרה), דאמר רב הונא: מאי דכתיב: "למה תביט בוגדים תחריש בבלע רשע צדיק ממנו", וכי רשע בולע צדיק? והא כתיב: "ה' לא יעזבנו בידו", וכתיב: "לא יאנה לצדיק כל און"! אלא: צדיק ממנו - בולע. צדיק גמור - אינו בולע. **ואיבעית אימא: שעה משחקת לו שאני**.³

רמח"ל, דעת תבונות סימן קסו:

הנה כיון ששם האדון ב"ה הנהגת השכר ועונש, מעתה יגיע לכל אדם כפי מעשיו - טוב לטובים ורע לרעים (=כמו בימי השופטים והמלכים). אמנם העצה העמוקה של האדון ב"ה הוא, לגלגל הדברים באופן **שלא תהיה ההנהגה אלא לטוב**, ולא יהיה מציאות רע כלל בעולם, וזה נקרא תיקון ההנהגה עצמה וזיכוכה...

(הצורך להימצאות הרע ולתת לו אפשרות להתגלות לגמרי): ואמנם שורש הימצא הרע בהנהגה - כבר פירשנוהו שהוא מטעם **גילוי יחודו ית'**, שצריך **לגלות הרע** ולהניחו לעשות כל מה שבחוקו, **להראות** אחר כך יחוד שליטתו ית' בהחזירו אותו לטוב. ומטעם הזה, כל עוד שיתעלם ויסתיר פניו האדון ב"ה, ויניח לרע להתגבר עד הגבול

¹ "האדון ב"ה אינו משועבד לשום חוק ואינו צריך לזולתו ולא מתפעל משום דבר" - זוהי בתמצית אמונת היחוד כפי שהגדיר הרמח"ל בדעת תבונות סימן לו שאין שום שולט ומושל אלא הוא. ועל כן לא רק שאין אל אחר מלבדו ואין המשרתים שמתחתיו פועלים אלא ברצונו, אלא גם המזלות וכוחות הטבע וחופש הבחירה של האדם וחוקי המשפט ה-לוהיים - כולם תלויים ברצונו, וכשרוצה איננו חושש להם. ולכן מרחם שלא במשפט וגואל שלא במשפט.

² עיין במסכת מגילה ו: שהמהלך של הגמרא הפוך לגמרי. ועיין בטורי אבן שם שתיירש ששתי הסוגיות לא חלוקות אלא באו לומר שמצד שני התירוצים האחרונים (צדיק גמור ושאני גמור / שעה משחקת לו) אין חילוק בין מילי דשמיא למילי דידיא.

³ מהרש"א: "והיינו דמזל שעה גורם לו. ודמייתי נמי "יחילו דרכיו בכל עת" - היינו נמי בכל אותה העת שמצליח במזלו. ומזה דקדק לומר מהאי קרא שאל תתגרה בו דלא משמע מיניה אלא מדכתיב "בכל עת" דהיינו שיש לאדם ליזהר ממנו מן הדיון ומן הגירוי כל עת וזמן שמצליח בדרכיו ע"י מזל שעה."

דף מקורות

האחרון שאפשר לו להתגבר, דהיינו עד חורבן העולם, ולא עד בכלל, הנה זה יהיה טעם יותר להיגלות ולהיראות אחר כך אמיתית יחודו ית', בתקנו את הקלקולים ההמה בכוח שליטתו, והאור ניכר מתוך החושך...
ואמנם (הנהגת) השכר ועונש אינו תגבורת הרע, כי על כל פנים אין רע אלא לרעים, ועוזבי ה' יכלו, אבל אשר ידרשוהו - ידרש להם.

אך **תגבורת הרע הוא היות הקב"ה מסתיר פניו לגמרי מעולמו**, שנאמר בו: "אז יקראונו ולא אענה"; "ותהי האמת נעדרת וסר מרע משתולל"⁴, זה יקרא הסתר הגמור העשוי רק כדי לגלות אחר כך תיקון שלם, וכמו שאמר הכתוב: "ותושע לו זרועו וצדקתו היא סמכתהו". והיינו, כי **לפי הסדר והנהגה הזאת אין משגיחין על הזכות או החובה**, אלא **ההנהגה נוהגת לפי סדרה**, דהיינו, להניח תגבורת לרע כדי להראות אחר כך שליטת הטוב. וכל זמן תגבורת הרע, הנה גם הטובים יצטרכו לעמוד תחת עוני הרע, לא מפני שהדין כך, אלא שהשעה צריכה לכך (=רשע שהשעה משחקת לו). כי על כל פנים, **אחר כך יקבלו שכר שלם כשיחזור הטוב ויגלה וישלוט, כפי הרעה שסבלו מתחילה** (היינו מפני שגילוי הייחוד בא בזכותם, כמבואר לקמן), כמו שכתוב: "שמחנו כימות עניתנו" וגו'. אך כל זמן תגבורת הרע לא יועיל זכותם להינצל ממנו, וכעניין הכתוב: "לכן המשכיל בעת ההיא ידום כי עת רעה היא". ולא עוד, אלא שבהיות מטבע הרע כל קלקול והשחתת סדר, על כן **לא די שלא יועיל הזכות לצדיקים להינצל מן הרעה, אלא שאדבא, אנשי רע יצליחו**, והשעה תשחק להם, והישרים מעונים ונדכאים, וכמו שאמרו: "בעקבות משיחא חוצפא יסגי וכו' חכמת סופרים תסרח" וכו'. והכתוב עצמו: "ותהי האמת נעדרת וסר מרע משתולל" וגו'.

נמצא, שאם האדון ב"ה רוצה לנהג העולם לפי "הנהגת הייחוד" - להכיר האור מתוך החושך ולעשות שהרע עצמו יחזור לטוב, הנה יצטרך לתת תגבורת לרע **בלא השקיף** אל זכות הצדיקים. אדבא, אז נבנו עושי רשעה, והצדיקים - נשפל ראשם לעפר. ואחר זה יגלה ממשלתו, ופרי הגילוי יהיה להחזיר הרע עצמו לטוב, ולא יהיה עוד רע אלא טוב בעולם, ואז יקבלו הצדיקים שכרם, ולא קודם לכן. אך **אם הוא מנהג לפי השכר ועונש, אז לא יהיה אלא טוב לטובים ורע לרעים, אמנם אין כאן מה שיגרום תיקון גמור להנהגה שיבטל מציאות הרע**, כי למה יבטל? וכבר איננו אלא לרעים! והרי הוא מוגבל בתחומו שלא לעשות כטבעו הרע אלא כמשפט הראוי.

(הסבר דברי הר"ן והגמרא על "מזלא"): ואמנם לכלל הנהגה הזאת (השנייה) - שאינה פונה אל הזכות והחובה, אלא פנייתה למה שמצטרך להשלמת הבריאה לפי מהותה, קראוה החכמים ז"ל: "מזל", יען אין עניינה אלא גזרה, ואינה תלויה בבחירת האדם ובזכותו...

(צריך את שני הנהגות להוביל לתיקון עולם): הנה האדון ב"ה הכין סדרים עמוקים בהשלמת הבריאה, כמו שביארנו, ושם לו שני דרכים: דרך השכר ועונש ודרך המזל, **והוא הבוחר, ומשתמש פעם מן הדרך האחד ופעם מן הדרך האחר**, מה שהוא יודע היותו יותר טוב לעולמו. אמנם בהשתמשו מן הדרך השכר ועונש - יהיו כל העניינים הנולדים לפי סדרי השכר ועונש בחוקותיהם; ובהשתמשו מדרך המזל - יהיו העניינים הנולדים לפי סדר הנהגת המזל ותכונת הבריאה, כמו שביארנו.

והנה גם זה יוליד לצדיקים זכות יותר... **שלא יוכלו בני האדם להבין בביור מה שהקב"ה עושה בעולם עם כל איש ואיש**. אבל מה שיראה לכאורה - הוא היות "הכל כאשר לכל, מקרה אחד לצדיק ולרשע". ועניין זה ביארוהו במדרש ז"ל: "שלמה מביט בכל הדורות ורואה דברים שמגיעים לרשעים מגיעים לצדיקים" וכו'. פירוש, כי יראה הקב"ה שמקרה אחד שיוולד לרשע שיהיה עובר אחת מן העבירות בפרט ויהיה העונש ההוא מתייחס לעבירה ההיא, יוולד גם כן לצדיקים שיהיו ממש נזהרים עד מאוד באותה העבירה עצמה. והיינו, אברהם ונמרוד, וכל

⁴ הנהגה זו מתגלית בעיקר בדור עיקבתא דמשיחא, כמבואר בפרק חלק. ועל כן פחדו האמוראים להיות בדור זה.
כל הזכויות שמורות ©

דף מקורות

האחרים המוזכרים במדרש שם, שהמעשה מוכיח האמת הזאת שכך הוא וודאי. והנה זה עשוי **כדי לתת שכר טוב יותר לצדיקים המתחזקים באמונתם**, והוא מה שאמר הכתוב: "וצדיק באמונתו יחיה". כי אי אפשר לשום אדם לעמוד על בורים של הדברים שהקב"ה עושה עמו, כי הוא ית' מתנהג פעם בדרך השכר ועונש ופעם בדרך המזל, כמו שביארנו. וכל דבר שיתחדש על האדם, הנה אין שם מי שישפוט אם מן השכר ועונש הוא, וכפי מעשיו, אם מן המזל הגוזר עליו; ויש בכל דבר ודבר פנים לכאן ולכאן, עד שהלב סוער מאוד ברוב מחשבותיו ושרעפיו בקרבו. אבל מי שהוא נאמן לה', צריך שיתקע יתד אמונתו חזק בל ימוט, לדעת שכל מעשה ה', יהיה באיזה דרך שיהיה, ישר ונאמן הוא וודאי, ואין עוולה ח"ו, ולא כרשעים שהיו אומרים: "לא יתכן דרך ה'"; אלא על משמרתו יעמוד לעבוד את בוראו בעבודה תמה, בהשוואה אחת בכל מידה ומידה שהוא מודד לו, ואז יקרא תמים ממש.

כללו של דבר - שני דרכים הם, דרך השכר ועונש ודרך המזל; והאדון ב"ה משתמש מהם לפי מה שהוא יודע היותו טוב לעולמו.

(במה זוכים הצדיקים בעקבות היסורים): ולפי שהקב"ה רוצה באמת תיקון הגמור של העולם וביטול הרע לגמרי, על כן הוא רוצה ללכת עם הצדיקים בדרך "הנהגת הייחוד" שזכרנו, שלא יועיל להם צדקתם להצילם מייסורי העוה"ז. וזה לא מטעם השכר ועונש וודאי, אלא כדי שיתוקן **על ידם** התיקון השלם. וזה טוב להם וודאי, שאז יקבלו שכר יותר גדול ממה שהיה להם לקבל לפי זכותם גרידא. אמנם טוב גם לעולם, כי אם לפי השכר ועונש היה מתנהג עימהם, לא היה יוצא פרי ממעשיהם הטובים אלא שכר מעשיהם, אך לא העברת הרע מן העולם. אך כיוון שמה שהם סובלים אינו מטעם מעשיהם אלא מטעם סדר ההנהגה, **על כן גם התועלת לא יהיה פרטי להם לתת להם שכר, אלא כללי להנהגה, לגלות בזכותם הייחוד העליון, ויבטל הרע מן ההנהגה עצמה.** ותראי איך נוסף עוד תועלת בזה - שאפילו גילוי הממשלה העליונה יהיה בזכות ולא בצדקה לגמרי. כי אף על פי שהוא בצדקה לגבי שאר בני האדם, אך לגבי הצדיקים הוא בזכות, ומטובם יטיב לעולם כולו, ונמצא כלל כנסת ישראל זוכה... (=מכאן הגדרה לעניין "הפיצוי" שמופיע בראשונים **(רס"ג)** שאין זה פיצוי טכני שבגלל שהתייסרו יפוצו בעוה"ב, אלא זכות על קומת היחוד שתופיע בעוה"ב בזכותם)

רמח"ל, מסילת ישרים, יט

אמנם כדי שלא תהיינה הצרות והדוחקים קושי ומניעה אל האהבה, יש לאדם להשיב אל עצמו ב' תשובות: הא' מהן שווה לכל נפש, והב' לחכמים בעלי הדעה העמוקה...

אך בעלי הדעה האמיתית אינם צריכים אפילו לטעם הזה, כי הרי אין להם לכוון עצמם כלל, אלא **כל תפילתם להגדיל כבוד השם יתברך ולעשות נחת רוח לפניו** (שותף בתיקון עולם), וכל מה שיתגברו עיכובים נגדם עד שיצטרכו הם יותר כוח להעבירם, הנה יאמץ לבם וישמחו להראות תוקף אמונתם. **כשר צבא הרשום בגבורה** אשר יבחר לו תמיד במלחמה החזקה יותר להראות תוקפו בניצחונה. וכבר מורגל זה העניין בכל אוהב בשר ודם שישמח כי יזדמן לו מה שיוכל להראות בו אל אשר הוא אוהב עד היכן מגיע עוצם אהבתו.